

Izvorni znanstveni rad
UDK 339.92 : 061.1 + 338(97.1)

Mogući utjecaj evropskih ekonomskih integracija na jugoslavensku privredu

Luka Brkić

Fakultet političkih nauka u Zagrebu

Sažetak

Uključivanje Jugoslavije u svjetsku privredu u stvari je uključivanje u evropske integracijske tokove i strukture Evrope. U situaciji kada su ekonomske performanse sistema sve slabije, održavanje privrednog sistema udaljenog od tržišnih zakonitosti poslovanja i uz otežano kretanje akumulacije i investicija može konačno potkopati razvojne mogućnosti jugoslavenske privrede i udaljiti je od suvremenih međunarodnih ekonomskih tokova. Jugoslavija više ne može zasnivati svoj razvoj na osnovi zatvorenih autarhičnih privrednih struktura, već mora formirati privrednu strukturu na osnovi svjetskih kriterija i standarda racionalnosti. U tim uvjetima posebnu pažnju treba posvetiti znanstveno-tehnološkom razvoju kao integralnoj komponenti privrednog i društvenog razvoja. Strategiju ekonomskih odnosa s inozemstvom, što prije svega znači s evropskim integracijskim prostorom u širem smislu, valja smatrati sastavnim dijelom ukupne strategije društvenog i ekonomskog razvoja zemlje.

Evropska ekonomska zajednica je bez sumnje osnovni nosilac impulsa zapadnoevropske integracije i ujedinjenja. To posebno vrijedi za područje privrede, gdje su dostignuća Zajednice najimpresivnija. Od prvobitnih šest članica, Zajednica se proširivala na devet, deset i, na kraju, dvanaest članica, ulaskom Španjolske i Portugala 1985. godine. U Evropi su ambicije EZ prije svega bile usmjerene ka postupnom širenju integracijskog prostora, o čemu svjedoči i kontinuiran rast broja članica. Kada je riječ o zemljama koje zbog svog političkog statusa ili zbog drugih razloga nisu mogle ili nisu željele pristupiti Zajednici, traženi su drugi oblici jačanja suradnje. Sa zemljama članicama EFTA, na osnovi općeg sporazuma između EZ i EFTA o ukidanju carina i stvaranju bescarinske zone, zaključeni su posebni sporazumi sa svakom zemljom članicom, koji su stupili na snagu 1977. godine. Tako teritorije EZ i EFTA čine danas jedan evropski integracijski prostor u širem smislu, odnosno tzv. Veliku evropsku zonu slobodne trgovine industrijskim proizvodima. Nadalje, Zajednica je sklopila sporazume o pridruživa-

nju i s evropskim mediteranskim zemljama — Maltom, Ciprom i Turskom, koji bi također trebalo da vode uspostavljanju carinske unije, što znači, izuzimajući zemlje istočne Evrope, da jedino Jugoslavija, sa sporazumom *sui generis*, i mješovitim sporazumom sa EFTA, i Albanija ostaju po strani (zapadno)evropskih integracijskih procesa. Potpisivanjem sporazuma o međusobnoj suradnji između EZ i SEV-a omogućeno je istočnoevropskim državama zaključivanje individualnih sporazuma sa EZ. Takav razvoj je svakako rezultat i promjene stava prema EZ u Sovjetskom Savezu i interesa istočnoevropskih zemalja za unapređivanje suradnje, kao i stalnih napora same Zajednice za širenjem suradnje i integracijskog procesa u Evropi u svim pravcima, u granicama mogućeg i u postojećim političkim okvirima. U području Mediterana EZ nastoji stvoriti zonu preferencijalnih odnosa tamo gdje za to postoje obostrani interesi.

Usprkos problemima i zastoju u razvoju integracijskih procesa, Evropska zajednica nastupa vrlo dinamično u širenju ekonomske suradnje i u povezivanju sa zemljama nečlanicama, kako u Evropi, tako i u izvanevropskim područjima (suradnja sa AKP zemljama, sporazumi s nekim latinskoameričkim državama i centralnoameričkim tržištem), namećući se kao nosilac posebnog zapadnoevropskog ekonomskog identiteta i integracije u širem smislu.

Kao što je poznato, većina naše vanjske trgovine obavlja se (više od 80%) sa zemljama Evrope, od čega više od 95% otpada na zemlje koje se nalaze u nekoj od ekonomskih integracijskih grupacija.¹ Jugoslavija se, na primjer nalazi na 9. mjestu uvoznika iz Evropske ekonomske zajednice i na 23. mjestu izvoznika na to područje. Taj podatak govori o poziciji naše zemlje u Evropi, ali i o vrlo nepovoljnom odnosu našeg uvoza i izvoza. Ističući samo moguće bitne utjecaje integracijskih grupacija u Evropi na našu privredu, čini nam se da je prvi i najvažniji utjecaj suvremene znanstveno-tehnološke revolucije, jer upravo tom fenomenu integracijske grupacije poklanjaju izuzetnu pažnju. »Ako želi odgovoriti tehnološkom izazovu SAD i Japana, Evropa mora do kraja stoljeća usvojiti i primijeniti sva znanja koja će se već sutra naći u srcu treće industrijske revolucije«,² ističe se u dokumentu kojim su francuski ministar vanjskih poslova Roland Dumas i ministar za istraživanje i tehnologiju Hubert Curien pozvali šesnaest evropskih zemalja³ na evropsko zasjedanje o tehnologiji održano u Parizu 1985. godine. Program kojeg su Francuzi nazvali EUREKA predviđa zajednička istraživanja i razvoj tehnologije budućnosti na pet područja koja će, po mišljenju stručnjaka, u narednim desetljećima odrediti budućnost svijeta, a to su: informatika (euromatique), komunikacije (eurocom), robotika (eurobot), biotehnologija (eurobio) i novi materijali (euromat). Osnovne strukturalne karakteristike EUREKE su fleksibilnost njene strukture, prilagodljivost brzim tehnološkim promjenama, kao i usmjerenost ka proizvodnji konkretnih visokoteh-

¹ Cosić, B.: *Jugoslavija u svjetskoj privredi*, Informator, Zagreb, 1981. godina, str. 155.

² Pismo upućeno konstituirajućem sastanku EUREKE, str. 1 (šapirografirano), citirano prema Matek, V.: *Dossier Eureka*, »Naše teme«, br. 4—6/1985. godine, str. 428.

³ SR Njemačka, Austrija, Belgija, Danska, Španjolska, Finska, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Norveška, Nizozemska, Portugal, Velika Britanija, Švedska i Švicarska.

noloških proizvoda, a uz fleksibilno sudjelovanje različitih zemalja, kompanija i znanstvenih institucija.

Istočnoevropski projekt »Kompleksni program« službeno je inauguriran najkasnije, ali je jasno da je on bio na snazi već i prije. Poznato je da se u SSSR-u poduzimaju veliki zahvati na razvoju visokih tehnologija, što bi, pored ostalog, moglo imati i drastične posljedice za naš izvoz tehničke robe u SSSR.

»Ako za Zapadnu Evropu opasnost tehnološkog zaostajanja privrede i za SAD predstavlja egzistencijalno pitanje, što da kažemo mi, s privrednom strukturom koja tehnološki i organizaciono bitno zaostaje za zapadnoevropskom? Očito da problem restrukturiranja i revitalizacije tehnologije na novom nivou kvalitete, a to je suština EUREKE, postaje za nas još mnogo važniji i sudbonosniji. To znači da jedan od naših prioriternih ciljeva mora postati jedan takav program, 'Eureka na jugoslavenski način' — sasvim neovisno o tome da li i u kojem vidu će se ona naslanjati, ili nadovezivati, bilo na zapadnoevropsku EUREKU, bilo na istočnoevropski 'Kompleksni program', bilo uz oba . . . Izaći na teren EUREKE značilo bi ući na svjetsko tržište znanja, koje kao i svjetsko tržište robom, nameće svoje, dakle svjetske kriterije vrednovanja. A upravo ta izloženost svjetskim mjerilima jedna je od značajnih pokretačkih snaga naučno-tehnološkog razvoja u svijetu.«⁴

Druga vrsta utjecaja dolazi od jedne tendencije koju bismo mogli nazvati fenomenom stvaranja zajedničke ekonomske politike, odnosno stvaranjem jedinstvenog tržišta. Riječ je o stvaranju jedinstvenog tržišta 12 zapadnoevropskih zemalja s 320 milijuna stanovnika, koje će biti 30% veće od tržišta SAD, a gotovo tri puta veće od japanskoga.

Predviđeno je da se jedinstveno tržište Evrope stvori do 1992. godine, a u Jedinstvenom evropskom aktu ono je definirano kao »prostor bez unutrašnjih granica na kojem je osigurano slobodno kretanje robe, usluga, ljudi i kapitala.«⁵ Do tada će se uklanjati problemi koje je Komisija Evropske zajednice podijelila u tri kategorije: fizičke barijere (kontrola robe i ljudi), tehničke barijere (tehničko-tehnološki standardi, mobilnost radnika, reguliranje usluga i kretanje kapitala, zakon o poduzećima), fiskalne barijere (porez na dodatnu vrijednost i fiskalna opterećenja).

Pretežan dio formalnosti što se odnose na međugranično kretanje ljudi i dobara, ukinut je 1988. godine. U 1989. godini predviđeno je ukidanje većine ograničenja koja ometaju slobodan optjecaj kapitala, a sva financijska ograničenja na tom području treba otkloniti do 1992. godine. Četiri bitna sektora: energija, promet, telekomunikacije i vodoopskrba pripremljeni su za unifikaciju. Većina propisa o jedinstvenom poslovanju poduzeća bit će izrađena do 1989. godine, a Statut za »Evropsku kompaniju« kompletiran zaključno sa 1992. godinom. Do 1992. godine stvorit će se jedinstveni fiskalni sistem i uskladiti zajednički porez na dodatnu vrijednost (VAT), a do 1990. godine uvjeti bankovnog poslovanja, osiguranja i transporta.

Unifikacija zapadnoevropskog tržišta — na koje je orijentirano oko 75% jugoslavenske konvertibilne vanjske trgovine — stavit će našu privredu na

⁴ Paar, V.: »Naše teme«, br. 1—2/1986. godine, str. 172.

⁵ *Einheitliche Europäische Akte*, Europa Archiv 6/1986.

potpuno nove kušnje. Najprije treba računati s time da će konkurentnost naših brojnih izvoznih proizvoda pasti ako se u međuvremenu naš ekonomski sistem ne osposobi tako da privredne organizacije pripremi za drugačiji način privređivanja uz stalan i dinamičan rast produktivnosti. Neki proračuni pokazuju⁶ da i uz pretpostavku da su jedinični troškovi poslovanja i stopa inflacije i u nas i u EZ-u jednaki, kad počnu djelovati mehanizmi jedinstvenog evropskog tržišta, naša se konkurentnost »preko noći« smanjuje 20—25%, jer kao nečlanovi nećemo sudjelovati u procesu ekonomije opsega i sniženju troškova istraživanja i proizvodnje po svakoj jedinici ostvarenog GNP.

Premda se u Komisiji EZ argumentira da će stvaranje jedinstvenog tržišta povećati jugoslavensku robnu razmjenu sa zemljama Zajednice jer se otvaraju tržišta koja Jugoslaviji dosada nisu bila potpuno dostupna, treba imati u vidu i neke negativne konzekvencije tih procesa. Naime, poznato je stajalište Zajednice po kojem se jugoslavenska privreda u predstojećem razdoblju ne nalazi među prioritetnim zemljama u koje bi poduzeća EZ ubuduće trebala ulagati kapital. Ako se tome doda očekivani usporeni tempo rasta fondova za financiranje razvoja mediteranskih zemalja u razvoju, zatim očekivano smanjenje sredstava zajmova koji se dobijaju pod specijalno povoljnim uvjetima, kao i bespovratnih sredstava, onda je u sadašnjem trenutku teško predvidjeti posljedice svih ekonomskih kretanja na našu privredu. Jedno je, međutim, neosporno: hitnost koncipiranja strateškog nastupa Jugoslavije prema ujedinjenoj Evropi. Nimalo optimistično ne djeluje spoznaja o odsutnosti bilo kakvih indikatora koji bi upućivali na to da je jugoslavenska ekonomska politika prihvatila ili do kraja razradila definirani koncept približavanja EZ. Izostanak takvog koncepta sigurno vodi u izolaciju jugoslavenske privrede od svih aktualnih ekonomskih kretanja u njenom neposrednom okruženju.

Treća vrsta utjecaja nastaje zbog tendencije širenja veza među pojedinim zemljama Zapada i Istoka, odnosno zbog praktičnog napuštanja, od strane SSSR-a, Staljinove doktrine o postojanju dva paralelna, svjetska tržišta. Trgovina na relaciji Istočna Evropa (SEV) — Zapadna Evropa (uglavnom EEZ) raste bržim tempom od rasta ukupne svjetske trgovine. Taj fenomen nama također daje određene šanse, ali nam donosi i određene opasnosti ako za te procese ne budemo bili spremni.

Na ovom mjestu iznosimo jednu paradoksalnu ali zato ne manje istinitu činjenicu da je klirinški dio međunarodne razmjene Jugoslavije postao u posljednje dvije-tri godine najnestabilniji dio ukupnih ekonomskih odnosa sa svijetom. Jugoslavija je postala izvoznik kapitala i na Istok, a potražni saldo (suficit) u razmjeni s klirinškim područjem jedan od najsnažnijih generatora inflacije u zemlji. Sve to u uskoj je vezi s pojedinim privredno-sistemskim rješenjima i s ekonomskom politikom, pa i s dosadašnjim načinom razmjene s klirinškim područjem.

Od izbijanja krize (izuzetak su samo 1983. i 1984. godina) Jugoslavija je postala jedan od najvećih kreditora SSSR-a na račun visokog, beskamatnog potražnog salda u klirinškim obračunima. Ovisnost jugoslavenskog izvoza o tržištu SSSR-a postala je veća nego što je u slučaju bilo koje zemlje SEV-a

⁶ Savin, D.: *Nove kušnje izvoznika*, »Privredni vjesnik«, prosinac 1987. godine.

(osim Mađarske). Isti je slučaj i s jugoslavenskim uvozom. Budući da se izvoz na kliring naplaćuje s računa Narodne banke Jugoslavije, pojava suficita značila je da takva razmjena postaje značajan izvor jugoslavenske inflacije. Naime, neto-kreiranje primarnog novca na temelju kliringa (i bez tečajnih razlika) kretalo se od 15 do 31 i više postotaka godišnje emisije novca. Osim inflatornog time je otkriven i značajan efekt preraspodjele dohotka od onih koji trguju sa Zapadom ili na domaćem tržištu prema onima izvoz naplaćuju u štampariji novca.

U okviru studije objavljene na stranicama jubilarnog sveska »Problemi privrednog razvoja i privrednog sistema Jugoslavije« u povodu 35. godišnjice osnivanja zagrebačkog Ekonomskog instituta, dr. Ante Čičin-Sain i dr. Neven Mates opsežno istražuju ekonomske odnose Jugoslavije i klirinškog područja. U toj studiji autori polaze od imperativa da Jugoslavija prestane biti neto-izvoznik svoje akumulacije u te zemlje i da ponovo postane korisnik akumulacije stvorene u razvijenim zemljama SEV-a ili da barem teži ravnotežnoj razmjeni. Stoga preporučuju da osnovni pravac jugoslavenskih privredno-političkih akcija bude na unapređenju uvoza iz klirinških zemalja, što bi praktično značilo da u robnoj razmjeni naš uvoz bude barem za 400 milijuna obračunskih dolara veći od izvoza. Nadalje, traže da se ukinu svi oblici čvrstog vezivanja klirinškog tečaja uz tečaj američkog dolara, odnosno košare konvertibilnih valuta, kao i to da se ukinu sve dinarske stimulacije za izvoz na kliring. U protivnom će kliring ostati tehnika prikrivene sanacije nerentabilnih izvoznika na račun rentabilnih.

Jedan od složenih problema koji se pojavljuju na području šireg uključivanja naše zemlje u međunarodnu podjelu rada očito je i relativna nedefiniranost i neizvjesnost naših dugoročnih odnosa sa tržištima regionalnih integracijskih područja. Ocjenjujući kakav utjecaj one mogu imati na našu privredu, nužno je poći od toga da će naša produktivnost rada najčešće određivati i naš položaj na svjetskom tržištu regionalnih ekonomskih integracija, a drugi važan aspekt jest naša organiziranost odnosno neorganiziranost na tim tržištima.

Prema nekim računicama⁷ proizlazi da je na porast našeg izvoza npr. od 1965—1972. godine utjecao isključivo porast svjetske trgovine, i to za 115,4%, i da je to kompenziralo negativne efekte koje smo imali u promjenama robne strukture (od —3,9%), zatim u promjenama regionalne strukture (od —8,8%) i u promjenama konkurentnosti (od —2,8%). Prema tome, naša se privreda nalazi pred neodgodivim zadatkom da popravi svoj položaj u međunarodnoj podjeli rada. »Granična jedinica eksporta nam ima veći uvozni sadržaj nego prosječna jedinica, tako da nam je i marginalna sklonost uvozu veća od prosječne pa istjerujući veći izvoz neizbježno upadamo u relativno veći uvoz... U svjetskom izvozu sudjelujemo s 0,5%, u svjetskom turističkom deviznom prilivu s 1%, u mediteranskom turističkom deviznom prilivu s 3%. To nisu nikakve ozbiljne izvozne performanse, s kojima bi se Jugoslavija mogla uspješno uključiti u svjetske ekonomske tokove... Prema kriterijima *International Investora* kreditni bonitet nam je na 46. mjestu iza Kine, Brazila, Mađarske, Čehoslovačke, Grčke, Argentine, Iraka, Libije, Alžira itd. Prema ne-

⁷ Kovač, O.: *Ekonomski odnosi s inostranstvom*, »Economist«, 2—3/1978.

kim kriterijima stojimo još gore... Zbog administrativnog dirizizma i svojinskih odnosa nas i dalje svrstavaju s onu stranu zavjese neki put u red poluindustrijskih, drugi put u red novindustrijskih zemalja, ali je najnepoćudnije ono svrstavanje koje se vrši po kretanju društvenog proizvoda, izvoza, stope servisiranja duga i stope inflacije, koji nas parametri svrstavaju među zemlje lošeg gospodarenja.⁸

Održavanje privrednog sistema udaljenog od tržišnih zakonitosti poslovanja, uz otežano kretanje akumulacije i investicija, može konačno potkopati razvojne mogućnosti jugoslavenske privrede i toliko je udaljiti od suvremenih međunarodnih ekonomskih tokova da će biti potrebna desetljeća da se isprave sadašnje pogreške, jer se odustaje od djelovanja kojega je potreba očita a pravac poznat. Čini nam se da su neke naše postavke ponovno inkompatibilne s postavkama svijeta jer »mi se još uvijek borimo da će kapital nahrliti i preko noći ugroziti nepostojeći socijalizam i imaginarne nacionalne ciljeve pa mu postavljamo prepreke u korist svoje štete i licitiramo ideološkim nadmudrivanjem što će se na području dozvoliti, a što ne, zaboravljajući da u nizu vitalnih područja, u elektronici, u kemiji, u informatici zaostajemo za svijetom već cijelu jednu biološku generaciju.«⁹

Ukoliko ne želi da u međunarodnoj podjeli rada zauzme ono mjesto koje su joj drugi prepustili, a ne ono koje je sama izvojevala, Jugoslavija mora uobličiti razvojnu i ekonomsku politiku »po mjeri 'balkanskih' prilika. Da bi izradila 'evropsku' privredu, mora otkloniti 'balkanska' uska grla: nekoherentnost strukture privrede, izdjeljenost domaćeg tržišta, ekonomsku nefunkcionalnost društvene organizacije... Da bi stigla u 'Evropu', Jugoslavija mora dati dokaz da je u stanju da sama izgradi put do nje.«¹⁰

Ovo treba razumjeti tako što se važnost stvaranja efikasnijeg privrednog sistema i promjene privredne strukture ne nameću samo zbog unutrašnjih razloga kao što su stagnacija proizvodnje, visoka inflacija, otežano servisiranje vanjskog duga i veliki pad životnog standarda, već i zbog razloga vanjske prirode. Očito je da postoji interakcija na oba pola i u skladu s time ta dva pola i zahtijevaju rješenje.

⁸ Mrkušić, Ž.: *Položaj Jugoslavije u procesima ekonomskih integracija*, »Politička misao«, 2/1988, str. 49.

⁹ Bilušić, A.: *Demonstranti tjeraju dolare*, »Danas«, br. 364, 7. veljače 1989. godine.

¹⁰ Babić, B.: *Međunarodno okruženje i nacionalni razvoj: Za »balkanski« odgovor na »Balkanske« neprilike*, Razvoj/Development, br. 2—3/1987. godine.

Luka Brkić

POSSIBLE EFFECTS OF EUROPEAN ECONOMIC INTEGRATION
UPON YUGOSLAV ECONOMY

Summary

The inclusion of Yugoslavia into world economy means in fact inclusion into European developments in terms of integration and into the structures of Europe. In a situation where the economic performances of the system appear increasingly to weaken, the maintenance of an economic system removed from the market laws of business and burdened with great difficulties for accumulation and investment, might finally undermine the possibility of growth for Yugoslav economy and distance it from contemporary international economic trends. Yugoslavia cannot base its development on closed autarchic economic structures any longer, but must instead form a structure of economy according to world criteria and rational standards. Under these circumstances special attention must be devoted to the development of science and technology as component part of economic and social development. The strategy of economic relationships with the outside world, which means, in the first place, with the area of European integration in a wider sense, should be seen as a constituent part of the total strategy of the country's social and economic development.